

ПОБЕДАТА ПРИ ОДРИН 1913 ГОДИНА – ТРИУМФ НА БЪЛГАРСКАТА АРТИЛЕРИЯ

Полк. о.з. доц. д-р Нелко Ненов

Фактите и обстоятелствата за великата победа при Одрин по време на Балканската война през 1913 година в голямата си част са известни на историците и на експертите. Аз ще се опитам да наблегна само на най-съществените доводи, които определят тази победа наистина като триумф на българската артилерия.

Българското военно командване под влияние на общи теоретични шаблони и на чужди внушения, непознавайки всички фактори, определящи нашия и противниковия военен потенциал, в значителна степен омаловажава своята и надценява турската сила. Този критерий заляга и в общия оперативен план на нашата армия. В очите на меродавните военни фактори у нас по това време Одрин внушава със своята съпротивителна сила някакъв мистичен ужас. Мнението на оптимистите, каквито между другото има доста, най-вече измежду просветените и компетентни офицери артилеристи и някои генералщабни офицери се приема за лекомислие и не се споделя от отговорните фактори, като помощник-главнокомандващия ген. Михаил Савов и началника на щаба на действащата армия ген. Иван Фичев, например.

Едни от вярващите в превъзходството на нашата армия, тук трябва да споменем най-вече ген. Никола Иванов и полк. Никола Жеков, допускат възможността за щурмуване на Одрин дори и с оскъдните наши обсадни средства, но използвани по един оптимален начин. Към тях се присъединяват и по-видни артилеристи с висше артилерийско образование, които познават добре ефикасността и разрушителната сила на новата тогава артилерия от среден и голям калибър, както и новите значително повишени възможности на скорострелната артилерия, въведена на въоръжение в Българската армия от началото на 1904 година. Тази година се оказва повратна за българската артилерия. Към началото на войната българската артилерия разполага с 326 скорострелни 7,5-см полски оръдия. Между тези хора на първо място трябва да споменем артилерийския инженер подполковник Стефан Славчев.

Той е един от най-добрите познавачи на Одринската крепост и по това време е командир на Софийския крепостен артилерийски батальон. В хода на занятията по подготовка на офицерския състав Славчев влиза в ролята на комендант на крепостта, като определя най-вероятните посоки, по които ще настъпят главните сили на противника, най-подходящото разпределение на силите и средствата, както и най-подходящото използване на артилерията, както и на подвижния пехотен резерв на гарнизона.

За подполковник Славчев е ясно, че атаката ще има най-сигурен успех, ако се извърши на североизточния ъгъл на фортовата линия срещу укреплението Айваз баба и страничната до него Таш табия, а на запад до река Тунджа. Славчев правилно определя, че насоченият именно тук удар ще пренебрегне силно укрепления форт на запад между реките Тунджа и Марица и северно от река Провадийска, където има достатъчно места за разполагане на обсадната артилерия на закрити огневи позиции, която може да се разположи така, че да води кръстосан огън както по избраните за атака укрепления, така и по батареите на отбраната, които се намират между тях.

Подп. Славчев прави точен анализ и определя колко боеприпаси, с какъв калибър са необходими за разрушаване на отбранителните съоръжения и подавяне на артилерийските позиции, за да се подготви атаката на пехотата. Следва разчет на необходимите оръдия за изстрелване на тези снаряди в рамките на 5 денонощия. Толкова според него трябва да продължи подготовката и самата атака. Изводът, който прави Славчев, е, че българската артилерия не е достатъчна. Необходими са още 20-30 батареи (80-120 оръдия). Тяхното закупуване се оценява на 30 милиона лева. Тези милиони българското правителство така и не осигурява. Българските правителства в целия предвоенен период като че ли не могат да осъзнаят необходимостта от засилване на организационната мощ на армията и нейното превъоръжаване и снабдяване. Всичките български правителства възприемат политическата платформа: „Сгъстена по щат военна организация, съобразно податните сили на народа“.

За да се убедят политическите лица, че е необходимо да се увеличи артилерийската ни мощ, през 1911 г. се предвиждат маневри край Шумен, за да се види, че с наличните оръдия е невъзможно да се получат бързи резултати срещу която и да е крепост, камо ли срещу Одрин. За съжаление маневрите са отложени. През лятото на 1912 г. маневри са проведени край Шумен, но когато събитията вече са назрели към война.

Независимо от това, след осигуряване на българската армия със скорострелна возима и товарна артилерия през периода 1904–1906 г. българските артилериисти за 6-7 години стават едни от най-добрите и най-подготвените в Европа. Те изучават подробно тактиката на скорострелната артилерия и взаимодействието с пехотата. Наред с това всяка година най-малко за по два месеца батареите и полковете напускат казармите и провеждат полеви занятия с бойни стрелби с всички видове бойни припаси.

През същия период се издават редица трудове, които анализират и обясняват реда за действие на войските при обсада и атака на крепости. Такъв труд е книгата „Одрински укрепен лагер“. Всичко за Одрин тук е подробно описано: всички укрепления, тяхното устройство, състояние на мостовете, понтоните, теснолинейната жп линия, складовете и др. През 1912 г. се отпечатва актуална, точна топографска карта, приготвена за нуждите на българската артилерия, с напечатани на нея позиции на всички

артилерийски батареи на турците. Важно е да се каже, че с подобна карта не разполага дори комендантът на крепостта Шукри паша. (слайд 9) Изчислени и точно определени са позициите на 402 оръдия с голяма далекобойност, други 122 оръдия от подвижния артилерийски резерв, или всичко 524 оръдия. Заслугата е на артилерийския майор Неделчев, който се подвизава в Одрин под прикритието на търговски аташе.

През 1909 г. военният инженер генерал Георги Вазов печата „Кратко упътване за действие против крепостите и атаката им“, а през 1911 година официално се отпечатва „Наставление за действие на войските при атака и отбрана на крепостите“.

Друг важен момент за нашата армия е наличието и състоянието на българската тежка крепостна артилерия. Към началото на войната България притежава три крепостни артилерийски батальона – Софийски, Шуменски и Видински. Два от тях Софийския и Шуменския са превъоръжени с 12- и 15-см дълги оръдия, които обаче са тежки за поход и бавни за действие на полето и са с обемисти платформи. Техните качества не задоволяват изискванията. В началото на двадесети век българският артилерийски инженер майор Калин Найденов проектира 15-см гаубица на полски лафет и френският производител „Шнайдер“ изготвя първия модел и го представя на изложение в Париж. Това е забележително събитие във военната ни история. В никоя войска няма подобни гаубици, които хем да бъдат подвижни и да следват войските и в същото време да са с висока мощност и ефективност. През 1903 година България има вече 36 от тези гаубици. По-късно и други водещи европейски държави ги приемат на въоръжение, следвайки българския пример.

Във военното дело е аксиома, че при атака на една крепост се изисква превъзходство в артилерия, изразяващо се както по отношение на далекобойността, така и по отношение на действителността на огъня. Нашето положение при Одрин, за съжаление, далеч не е такова. Точно затова и заслугите на нашата артилерия, и особено на обсадната, заслужават най-висока оценка.

Генерал Никола Иванов прави верния извод, че въпреки превъзходството си турските артилерийски отбранителни средства са разхвърлени по целия фортови пояс и съсредоточаването им на едно място за кратко време е невъзможно. А нашите артилерийски средства макар и по-малко на брой се групират на най-важния пункт. От друга страна, стрелбата на турските крепостни оръдия е ексцентрична и не може да бъде групирана в една посока, а разполагането на нашата артилерия е такова, че предполага съсредоточаване на огъня от всички обсадни оръдия във всяка точка на крепостта. Всички турски батареи са видими за земното разузнаване, а нашите са скрити и ненаблюдаеми за противника.

Всички тези доводи са изнесени от българските артилеристи пред генерал Иванов, което му дава голямата увереност в успеха, за да защити своята позиция пред главното командване.

И така под ръководството на ген. Иванов при Одрин на 10 март има 107 000 българи и 46 000 сърби, или общо 153 000 души със 102 батареи, които представляват 99 дружини, 23 картечни роти, 9,5 ескадрона или 83 754 пушки, 94 картечници, 420 оръдия и 1104 саби. За атакуване на източния сектор, където се търси решаващият удар, са назначени само български войски – 50 дружини, 226 оръдия, 50 картечници, 1104 саби (626 са сръбски).

След преместване на главната квартира на действащата армия на 6 декември 1912 г. в Лозенград със заповед по армията е назначена комисия под председателството на командира на 2-ра армия генерал Никола Иванов и членове генерал Пантелей Ценов, началник на българската артилерия, генерал Янков - началник на инженерните войски, генерал Георги Вазов, командир на Източния сектор, сръбският генерал Степанович, началникът на щаба на 8-ма тунджанска дивизия полковник Русев, артилерийските полковници Кушев и Загорски и майор Неделчев. На тази комисия е възложено да обсъди всестранно въпроса с атаката на Одрин и да представи своето предложение. В крайна сметка комисията предлага крепостта да се атакува от източния сектор като най-удобен. Същата счита, че е необходимо да се привлече на този сектор цялата обсадна и тежка артилерия, с която се разполага, а също и да се усили секторът с всички свободни пехотни и инженерни войски от другите театри на военните действия.

На 11 декември 1912 г. в качеството си на началник на обсадната артилерия полковник Стоян Загорски съставя план за артилерийската подготовка на атаката на крепостта и план за разпределение на обсадните батареи на източния сектор. На 12 декември всичко това е докладвано на командващия 2-ра армия генерал Никола Иванов. Планът е одобрен без никакви забележки.

На 14 декември генерал П. Ценов представя пред Щаба на действащата армия протокола с решението на комисията.

След решението на комисията щабът на 2-ра армия изготвя план за атаката, който е прегледан и одобрен от командващия 2-ра армия на 20 декември с рапорт № 2670 на генерал Иванов и изпратен в Главната квартира, където също е одобрен без никакви изменения.

На 20 януари 1913 г българската армия е почти напълно готова да предприеме атаката съгласно плана. От тази дата командващият обсадната армия няколко пъти прави донесения до Главната квартира, че може да се предприеме атаката, но командването под един или друг предлог отлага да даде съгласие за едно такова страшно дело, свързано с огромни отговорности.

След дълго протакане, след посещение на източния сектор на 10 март помощник-главнокомандващият ген. Савов дава съгласие да започнат действия по завземане на предните позиции на източния сектор. Няколко дни преди атаката началникът на щаба на 2-ра армия полк. Жеков прави проверка на готовността на обсадната артилерия на северната артилерийска група при артилерийските командири подп. Стефан Славчев и м-р Ангел Ангелов. Той остава възхитен от точността и от ефекта от артилерийския огън. Когато споделя след това с началника на обсадната артилерия полк. Загорски, последният му отговаря: „Всичко е готово да тръгне като по часовник точно, стига да се даде заповед за действие“. Тази грижлива подготовка на артилерийския огън е главното условие за успеха на атаката, защото без съкрушително надмощие на огъня успехът би бил много съмнителен.

В началото на март 1913 г. Главната квартира е разположена в Димотика. На 4 март генерал Савов извиква генерал Пантелей Ценов, за да му съобщи, че на следващия ден заминават на фронта, а именно на източния сектор, където провеждат рекогносцировка.

На 7 март ген. Савов прави преглед на 1-во скорострелно артилерийско отделение на 5-ти шуменски артилерийски полк, командвано от майор Друмев, и на някои части от Трета бригада на генерал Церковски на 4-та преславска дивизия. Оценката им е повече от отлична.

И така колелото на българската история се завърта в съдбовната за българите Одринска епопея.

Датата е 11 март 1913 г. В 13:00 часа на обяд започва артилерийската подготовка на атаката на Одринската крепост по всички сектори с изключение на източния. На източния сектор – направлението на главния удар, на фронт около 10 км 238 български оръдия (от които 118 тежка обсадна и гаубична артилерия) откриват ураганен огън по турските позиции към 5,30 ч. сутринта на 12 март. Това е невиджана до тогава в света плътност на артилерията.

Към обяд на 12 март началникът на обсадната артилерия полк. Загорски долага по телефона в щаба на армията, че нашата артилерия е постигнала превъзходство над неприятелската в пункта на атаката и предлага да се използва незабавно това благоприятно за успеха положение, защото количеството снаряди намалява значително. Към същото време няколко командири на пехотни части докладват на началника на източния сектор, че духът на войниците е висок и са готови да предприемат незабавна атака. Командването обаче решава да отложи атаката за нощта. Към 21,30 ч. се издава заповед по армията да се атакува и завладее фортовият пояс на източния сектор, като едновременно с това продължат енергичните действия по цялата линия. Командващият армията заедно с началника на щаба в този момент поема цялата отговорност за тази заповед за атака на крепостта, тъй като това не влиза в намеренията на Главното командване.

Ген. Иванов обаче вярно усеща пулса на боя и правилно оценява шансовете за успех. В изпълнение на тази заповед, въодушевени от съзнанието за своя дълг и от силното желание да сразят съпротивата на противника, всички части усилват своя огън до възможния максимум.

Ето как описва събитията полк. Жеков: „Всичко се сливаше в грандиозен адски тътнеж, отекващ на стотици километри. Въздухът се цепеше и трепереше като от непрекъснати атмосферни гръмотевици. Земята трепереше като от постоянно земетресение, като че ли небесни и земни стихии се бореха на живот и смърт. Това бяха величествени минути на борба между духа и материята, на чувства и вълнения, незабравими за ония, които са ги преживели!!! Смъртта витае и безпощадно коси, времето бавно тече, положението извънредно тежко за борците в огън, неизвестността мъчителна и тревожна за другите... Но най-после настана началото на края.“

Пред очите на българската пехота се очертава страшната картина на артилерийското въздействие. Цялата фортова линия в интервала Таш табия – Айваз баба – Айджийолу е в пламъци и дим.

Към 2 часа през нощта на 13 март части от 10-ти родопски полк вече са успели да завладеят Айджийолу, а на разсъмване и 23-ти шипченски полк завладява Айваз баба. Едновременно с това и по-късно фортовете южно от участъка на главния удар започват един по един да падат в наши ръце. Към 9,00 часа целият източен сектор е пробит и нашите войски победоносно продължават настъплението във вътрешността на крепостта.

Въпреки че на другите сектори нашите действия имат демонстративен характер, те се водят достатъчно енергично, за да държат противника прикован на позициите си, за да не му позволят да прехвърля подкрепления на източния сектор.

Ето какво свидетелства ген. Иванов: „За да се добие този изумителен успех, трябва да се установи, че артилеристите имаха изключително съзнание за своя дълг, те бяха прекрасно подготвени за ролята, която им се падна да играят при атаката на Одринската маневрена крепост, те съумяха за постигането на целта да пренебрегнат уставните норми за броя на изстрелите от едно оръдие, като удвояваха или утрояваха този брой.“

По време на атаката най-голямо е напрежението в обсадните и тежките полски батареи. Ние събираме под Одрин и последното тежко оръдие. Въпреки този факт, българските артилеристи съумяват да използват в най-голяма степен възможностите на оръдията, да преодолеят всички трудности и в крайна степен да получат надмощие. Под Одрин ние рискуваме твърде много, тъй като броят на снарядите е ограничен. Знаейки добре този факт, българските артилеристи се постарават всеки снаряд да бъде използван по най-целесъобразния начин.

В резултат на нашите действия в участъка на пробива всички турски оръдия за подавени, а пехотните окопи разрушени. След победата

пехотинците целуват гаубиците с думите: „Златните нанизии на жените си ще продаваме, но топове ще купуваме“.

Кои са основните изводи и поуки, които можем да се направят?

Много анализатори определят, че тази победа е победа на българския дух. Трябва ясно да кажем, че Българската армия има морално превъзходство над противника, което в голяма степен се оказва определящо.

На второ място, победата при Одрин е дело на българската военна сила, на всички родове войски, но най-вече на артилерията, на която се пада да играе решаваща роля. Нашата обсадна артилерия, за която всички чужденци предварително говорят, че с нея не ще можем да превземем Одрин, проявява в най-висша степен своята мощ и реализира максимума на своите потенциални възможности. Това в значителна степен се дължи на отличната мирновременна подготовка на българската артилерия и особено на крепостната артилерия. Особени са заслугите на артилерийското разузнаване при предварителното определяне на координатите на противниковата артилерия, по творческото определяне на местата на наблюдателните пунктове на артилерийските батареи на източния сектор. Отлична е дейността на артилерийските ни формирования по инженерното оборудване на нашите огневи позиции, което повишава тяхната живучест. Артилерията ни при Одрин показва много добро управление и взаимодействие с пехотата и инженерните войски.

Голямо значение за успеха при Одрин имат умелите действия на придружаващата артилерия. Пример са смелите и инициативни действия на 1-во артилерийско отделение от 5-ти шуменски артилерийски полк с командир майор Друмев.

Редица са новостите в артилерийската наука и практика, въведени от българските артилериисти, някои от които не губят своята актуалност и до днес. Нека ги припомним пунктуално.

За първи път се създават полкови и дивизионни артилерийски групи, намерили широко приложение през Първата и Втората световна война.

За първи път във военната история командването на 2-ра българска армия осъществява изненада в оперативен мащаб чрез прилагане на нови методи и форми на бойни действия.

За първи път се осъществява централизирано управление на артилерията в подобен мащаб.

За първи път при Одрин се прави опит и се коригира артилерийската стрелба от самолет, наред с коригирането от балони.

За първи път артилерията прилага нови способности и форми.

Ако трябва с едно изречение да се определи българското дело при Одрин, трябва да се каже: Победата е дело рисковано замислено, целесъобразно организирано и блестящо изпълнено.

Победата при Одрин е безспорен триумф на българския военен гений. Тя ще остане една от най-бляскавите страници в нашата военна история.

Наш дълг е да запазим и съхраним българската памет за това величаво историческо събитие.

Честит празник български артилеристи!